

การประยุกต์ใช้แนวทางพุทธศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

Applying Buddhism Approach for Quality of Life Development Schemes

1
ดิเรก อุทัยราษฎร์
Direk Rerkrai

ABSTRACT

Quality of life development schemes which handled by 4 major Ministries under the project of National Mass Campaign for Quality of Life applied many concepts from buddhism intentionally and unintentionally according to “reality” of that concept which related naturally to teaching content of Buddha. Based on the condition of dynamic change in society, quality of life in frame of basic minimum needs was set relevant to continuous change of condition in society. However, it was needed to have the supported strategies such as (a) self-reliance development, (b) intersectoral oriented, and (c) equity in distribution of resources.

บทคัดย่อ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตในประเทศไทย ซึ่งดำเนินการโดย 4 กระทรวง ด้วยการประสานงานของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ ภายใต้โครงการปณิรณกิจคุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ (2528- 30) ได้มีการนำเอาแนวทางทางพุทธศาสนามาใช้หลายประการ ทั้งที่โดยตั้งใจ และไม่ตั้งใจ โดยที่หลักการเหล่านั้นเป็น “ความจริง” โดยธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมของพระพุทธองค์ที่เป็นธรรมชาติ ภายใต้พื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงของสังคม ระดับคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานก็ต้องเปลี่ยนไปด้วย แต่กลยุทธ์ที่จะละทิ้งไม่ได้ ก็คือ การพัฒนาการพึ่งตนเอง การประสานของเจ้าหน้าที่เพื่อประชาชน และการจัดสรรทรัพยากรอย่างยุติธรรม

ความสำคัญของปัญหา

1. ศาสนาเกิดขึ้นในสังคมเพื่อจะแก้ไขปัญหาสังคม ซึ่งศาสนาที่มีอยู่เดิมแก้ปัญหาในสังคมนั้นได้ หรือแก้ได้สมัยหนึ่ง ช่วงเวลาหนึ่ง แล้วก็มีปัญหาอีกมนุษย์ก็ต้องคิดแก้ไขความคิดกันใหม่ (ประเวศ วะสี, 2529, หน้า 4- 5)
2. ศาสนาพุทธให้หลักการสำคัญเกี่ยวกับการพ้นทุกข์ แต่ก็พบว่า อิทธิพลของศาสนามีมากมายหลายกรณี โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาคุณภาพของคน ในด้านการส่งเสริมคุณธรรม ตลอดจนศีลธรรมของคนในสังคม เช่น กรณีของญี่ปุ่นที่ต่อมากลายเป็นเอกลักษณ์ที่ยกย่องกันทั่วไป คือ (ก) ความเมตตา กรุณาต่อผู้อื่น มีความรักและให้อภัย (ข) ความซื่อสัตย์ สุจริต (ค) ความมานะอดทน (ง) ความขยันขันแข็ง

¹ สำนักส่งเสริมและฝึกอบรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ Extension and Training Center, Kasetsart Univ.

(จ) ความประณีตประณีต (ฉ) ความเรียบง่าย (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2529, หน้า 6-8) ในประเทศไทย อิทธิพลของศาสนาพุทธมีบทบาทในเรื่องของ (ก) การใจบุญสุนทาน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ข) ความกตัญญูรู้คุณคน (ค) ความซื่อสัตย์สุจริต (ง) การมีความรัก เมตตา กรุณา และให้อภัย

3. การพัฒนาด้านสังคม โดยเฉพาะการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน ได้นำเอาแนวความคิดทางพุทธศาสนามาผนวกหลายขั้นตอนแล้ว และนำที่จะนำเอาแนวความคิดทางพุทธศาสนามาเพิ่มเติมอีก ในกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามกรอบความจำเป็นพื้นฐานของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ เพื่อให้เกิดผลอย่างแท้จริงในการแก้ไขปัญหาสังคม ซึ่งเรื่องนี้จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์อย่างละเอียด ว่าได้มีการปรับแนวความคิดทางพุทธศาสนา มาใช้ในกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตแค่ไหน เพียงใด และควรจะนำแนวความคิดอะไรเพิ่มเติมเข้ามาในกระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนคนไทยอีกในระบบของคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ว่าปัจจุบันการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ ด้วยความร่วมมือของ 4 กระทรวง หลักนั้น ใช้แนวความคิดทางพุทธศาสนา ในการพัฒนาเพียงใด

2. เพื่อกำหนดตัวแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวความคิดทางพุทธศาสนา

คำนิยามเชิงปฏิบัติการ

คุณภาพชีวิต คือ ระดับความเป็นอยู่ตามกรอบความจำเป็นพื้นฐาน 8 ประการ คือ มีอาหารดี มีที่อยู่อาศัย ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว ครอบครัวยุติธรรม

ได้ผลผลิตดี มีลูกไม่มาก อยากร่วมพัฒนา พาสู่คุณธรรม โดยมีเครื่องจักรรวม 32 ตัว ที่มีเป้าหมายที่กำหนดให้ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ

ความจำเป็นพื้นฐาน (basic minimum needs) คือ ระดับความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำที่มนุษย์พึงจะบรรลุในช่วงเวลาหนึ่ง เช่น ปัจจัย 4 และอื่น ๆ ที่จำเป็นในการที่มนุษย์จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

การตรวจเอกสาร

การพัฒนาคุณภาพชีวิตในประเทศไทย

อาจจะสรุปได้ง่าย ๆ ดังนี้¹

1. การพัฒนาคุณภาพชีวิตในประเทศไทยทำกันและรับผิดชอบโดย 4 กระทรวง คือ มหาดไทย เกษตรและสหกรณ์ สาธารณสุข ศึกษาธิการ มานาน โดยเฉพาะในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-5 (2504-29) แต่ขาดกรอบร่วมที่ชัดเจน รวมทั้งเป้าหมายตามเครื่องจักรวัดในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ด้วย

2. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้อง มีแผนพัฒนาสังคมระยะ 20 ปี เพื่อมุ่งให้เกิดการประสานระหว่างกระทรวงอย่างจริงจังขึ้น จึงตั้งโครงการพัฒนาสังคมแห่งชาติขึ้นในปี 2523 โดยมีตัวแทนจาก 4 กระทรวง และทบวงมหาวิทยาลัย มาร่วม ทั้งนี้ด้วยการประสานของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาฯ

3. ระยะแรก การระดมพลังสมองมุ่งที่จะหาทางพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน แต่ต่อมาพบว่า เมื่อจะพัฒนาด้านสังคมระยะยาว 20 ปี ก็ควรจะมีภาพรวม (scenario) ของสังคมไทยและบุคคลที่พึงปรารถนาให้เห็นชัดเจน ความจริงมีคณะกรรมการ 2 ชุด ทำกรอบเอาไว้แล้ว เมื่อคณะแกนนำโครงการพัฒนาสังคมฯ นำเอามาผสมผสานและทำรายละเอียดเพิ่มเติมในเรื่องของคุณภาพชีวิตว่า ควรจะเป็นไปตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน 13 ประการ (ต่อมาเหลือ 9 และ 8 ตาม

¹ดูรายละเอียดใน (ก) โครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตฯ, สปช., 2528, เอกสารประกอบการชี้แจงฯ, โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์

(ข) โครงการ ปรีณรงค์คุณภาพชีวิต, 2528, คู่มือฝึกอบรมวิทยากรระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล, โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

(ค) ดิเรก ฤกษ์ห่วย, 2527, การพัฒนาชนบท : เน้นการพัฒนาสังคมและแนวทางความจำเป็นพื้นฐาน, โรงพิมพ์กรุงสยาม.

ลำดับ) โดยคิดเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน 54 ตัว (ต่อมาเหลือ 32 ตัว) ในปลายปี 2524 และเอาไปทดลองครั้งแรกในโครงการพัฒนาประสิทธิภาพของสภาตำบล เมื่อพฤศจิกายน 2525 และทดลองเพิ่มเติมในโครงการโคราชพัฒนา เมื่อมิถุนายน 2526 และได้ผลเป็นที่ยอมรับจากประชาชนในพื้นที่

4. คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อ 20 สิงหาคม 2528 ให้มีการใช้เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานเป็นเครื่องมือของ กชช. สำหรับองค์กรของประชาชน ซึ่งเก็บข้อมูลเอง แล้วนำมาวิเคราะห์ปัญหา และสาเหตุของปัญหา ฯลฯ เมื่อได้ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานแล้ว ก็สามารถนำมาปรับปรุงกรอบนโยบาย แผนงาน/โครงการของกระทรวง กรม และจังหวัด ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงที่ได้จากการสำรวจในพื้นที่หนึ่ง ๆ ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ

5. ปี 2529 เป็นปีที่มีการใช้เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานใน 1 หมู่บ้านของทุกตำบล และมีความพยายามที่จะใช้ข้อมูลร่วมกับข้อมูล กชช. 2 ค. รวมทั้งความพยายามในการนำกลยุทธ์ร่วมเข้าไปใช้ กลยุทธ์ร่วม ได้แก่ (ก) การประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ (ข) การระดมและผนึกกำลังของประชาชน (ค) การจัดสรรทรัพยากรที่มีความจำเป็นให้สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จริง ๆ ในพื้นที่ และเริ่มเก็บทุกหมู่บ้านตั้งแต่ปี 2530

วิธีการวิจัย

วิธีการวิจัยนั้น ใช้ (1) การรวบรวมจากเอกสารแล้ววิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ของตัวแปร 2 ตัว คือ การพัฒนาคุณภาพชีวิต และแนวความคิดทางพุทธศาสนา (2) การบันทึกขั้นตอนของการดำเนินงานโครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ ตั้งแต่เริ่มแรกซึ่งเป็นโครงการพัฒนาสังคมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ระหว่างปี 2524- 28) จนถึงการค้าเนินงานในทุกจังหวัดทั่วประเทศ (11 หมู่บ้านในทุกตำบล) ในปี

2529 สำหรับการรณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ

จากนั้นได้มีการพัฒนาตัวแบบของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน โดยแนวความคิดทางพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

ผลที่ได้จากการวิเคราะห์นั้น ผู้วิจัยเริ่มต้นจากจุดที่ว่า มีอะไรดั้งเดิมที่โครงการฯ เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่ง 4 กระทรวงหลัก ร่วมมือกันด้วยการประสานงานของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ นั้น มีอะไรบ้าง ซึ่งก็เห็นเด่นชัดในเรื่องนี้ คือ การใช้ **อริยสัจ 4** เป็นหลักการให้ประชาชนกำหนดปัญหา สาเหตุ การแก้ไขและวิธีการเอาเอง และกิจกรรมรวมทั้งกลยุทธ์ที่ธรรมแต่ดั้งเดิม อาจจะไม่ได้นำรากฐานมาจากการเอาหลักธรรมทางศาสนาพุทธมาเกี่ยวข้องโดยตรง ก็มาวิเคราะห์ดูว่าสิ่งที่ทำไปโดยธรรมชาตินั้น สอดคล้องกับหลักธรรมอะไรบ้างทางพุทธศาสนา โดยหาคำอธิบายทางศาสนาพุทธมาใช้ ซึ่งให้เห็นว่า สิ่งที่โครงการฯ ดำเนินไปนั้นจริง ๆ แล้วเป็นหลักการทางศาสนาพุทธอยู่แล้ว และเกี่ยวข้องกับหลักการอะไรบ้าง ก็จะวิเคราะห์ออกมาให้เห็นชัดเจน

จุดเริ่มต้นของการรณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศไทย เริ่มจากความต้องการแก้ปัญหาสังคมอย่างมีระบบร่วมกัน

ผลการพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1- 4 (ปี 2504- 2524) ได้พบความจริงหลายอย่างว่า ผลที่ดีขึ้นในการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเพิ่มขึ้น แม้จะมีการแก้ปัญหาอย่างมีระบบของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องก็ตาม แต่การร่วมมือร่วมใจประสานกัน ระหว่างกระทรวงที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาด้านสังคมของชนบท ก็ยังคงเกิดขึ้นอย่างหลวม ๆ และขาดเป้าหมายร่วม¹ สำนัก-

¹ดูรายละเอียดเรื่องนี้ ใน (ก) โครงการพัฒนาสังคมแห่งชาติ, 2527, การพัฒนาสังคมของประเทศไทย, เอกสารของโครงการหมายเลข 2/2527, 6 หน้า (ข) ดิเรก อุทัยราษฎร์, 2523, การพัฒนาชนบทของประเทศไทย (ปี 2509- 2519) : ผลสำเร็จ ปัจจัยเกี่ยวข้อง ปัญหาอุปสรรค, โรเนียวเขียนเล่ม.

งานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จึงได้ตั้งโครงการพัฒนาสังคมแห่งชาติขึ้นในปี 2523 โดยประสานงานให้ 4 กระทรวงหลัก (มหาดไทย เกษตรและสหกรณ์ ศึกษาธิการ สาธารณสุข) และร่วมด้วยบุคลากรจากทบวงมหาวิทยาลัย กำหนดแนวทางการพัฒนาสังคม ระยะ 20 ปี และกลยุทธ์การพัฒนาที่เหมาะสม คณะแกนนำโครงการฯ ในปี 2524 ได้กำหนดภาพรวม (scenario) ของสังคมไทยในอนาคต (20 ปี) และบุคคลที่พึงประสงค์² และกรอบของคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน³ ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ แนวทางการดำเนินการของสี่กระทรวงที่เกี่ยวข้องนั้นยึดหลักการว่าจะต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความเป็นไทยซึ่งศาสนาพุทธมีบทบาทมากในการกำหนดวิถีชีวิต

ความคิดพื้นฐานของการกำหนดกรอบของสังคมไทย และบุคคลที่พึงประสงค์สอดคล้องกับหลักไตรลักษณ์⁴

คณะแกนนำโครงการฯ ได้ศึกษาภาวะปัจจุบันของสังคมไทยว่า มีสภาพพื้นฐานอย่างไร มีอะไรบ้างที่จะต้องปรับปรุง หากว่าเราต้องการให้ประเทศก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศ โดยที่ต้องคงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยไว้ เมื่อมีการดำเนินการทุกฝ่ายที่ร่วมกัน

ยอมรับพื้นฐานว่า “ธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง” (อนิจจตา = impermanence)⁵ และมีทั้งดีขึ้นหรือเสื่อมลง ทั้งยึดความคิดว่า การเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่หนุนเนื่อง (อิทัปปัจจยา)⁶ ซึ่งได้กำหนดลักษณะสังคมไทย และบุคคลที่พึงประสงค์ ใน 20 ปีข้างหน้า (ในปี 2544) ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวนี้ได้ดูรูปแบบว่า สภาพในอดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร มีปัญหาอะไร อนาคตน่าที่จะเป็นอย่างไร และการดำเนินการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายแน่นอน ต้องสร้างกระบวนการพัฒนาต่าง ๆ จะนำมาซึ่งศรัทธา⁷ แก่ผู้เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐาน

กรอบของคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน ยึดปัจจัย 4 เป็นพื้นฐาน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ให้ทุกคนกินอยู่แต่พอดี” ไม่ใช่กินดี-อยู่ดี อย่างไม่มีขอบเขต หรืออยู่เพื่อกิน (พุทธทาสภิกขุ, 2529 (ก), หน้า 12) จากความคิดนี้ จะเห็นว่า ปัจจัย 4 (เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่นอนที่นั้ง ยารักษาโรค) นั้น เป็นเรื่องที่จำเป็นที่มนุษย์พึงจะมีพึงจะบรรลุ (สุชีพ นุญญาณภาพ, 2526, หน้า 159) ผนวกกับแนวความคิดของศาสนาพุทธ ที่ว่า “เราทุกคนเกิดมาเพื่อทำหน้าที่ดับทุกข์ให้กับตัวเองและเพื่อนร่วมโลก ซึ่งจะต้องมีหน้าที่ 2 หน้าที่ คือ (ก) หน้าที่บริหารชีวิต

²ดูรายละเอียดในโครงการพัฒนาสังคมแห่งชาติ, 2524, ลักษณะสังคมไทยและบุคคลที่พึงประสงค์ และมาตรฐานความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำ, โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.

³เดิมเรียกความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำ

⁴เป็นกระบวนการเกิดขึ้น และดับไป แห่งทุกข์ ซึ่งมีไตรลักษณ์ 3 คือ อนิจจตา ทุกขตา (conflict) และอนัตตา (soullessness)-พระราชมุนี, (2525, หน้า 91, และ 20-21)

⁵ผู้ที่รู้ทันสภาวะนี้ สามารถถือเอาประโยชน์จากกฎธรรมชาตินี้มาก่อให้เกิดความหวัง โดยการแก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และหากสิ่งใดมีความเจริญอยู่แล้ว ถ้าไม่ต้องการให้เสื่อม ก็ต้องไม่ประมาท หลีกเว้น และกำจัดเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่จะเสื่อม ทั้งพยายามสรรหาเหตุปัจจัยที่จะรักษาความเจริญนั้นต่อไป ขณะเดียวกันช่วยให้ไม่เกิดความทุกข์เกินควร เมื่อสูญเสีย (พระราชมุนี, 2525, หน้า 23-25)

⁶โดยที่สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมสัมพันธ์กัน หนุนเนื่องกัน ซึ่งจะไม่มีอะไร อยู่โดด ๆ หรือเกิดขึ้นลอย ๆ และไม่มีเหตุผล เพราะพุทธธรรมนั้นเน้นเหตุผล (ประเวศ วะสี, 2529, หน้า 53)

⁷ศรัทธาที่เหมาะสม ต้องตั้งอยู่บนรากฐานของเหตุและผล ไม่ใช่อยู่บนความรู้สึก คือ ให้เกิดความมั่นใจว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้น เป็นไปได้จริงแท้ และมีค่าควรแก่การที่ตนจะเข้าไปถึง (พระราชมุนี, 2529, หน้า 132)

ให้รอด ให้เป็นสุข (ข) หน้าที่การใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ที่จะเจริญงอกงาม และอยู่เหนือความทุกข์ (พุทธทาสภิกขุ, 2529 (ก), หน้า 9)

แนวความคิดเหล่านี้ ได้ถูกนำมาเป็นพื้นฐานของการกำหนดกรอบของคุณภาพชีวิตตามองค์ประกอบความจำเป็นพื้นฐาน 8 ประการ (เดิมกำหนด 13 ประการ และลดลงเหลือ 9 และเหลือ 8 ประการ) โดยมีเครื่องชี้วัด 32 ตัว (เดิมมี 54 ตัว) ซึ่งถ้าองค์ประกอบของความจำเป็นพื้นฐาน ก็คือ

1. ประชาชนในครอบครัวได้กินอาหารถูกสุขลักษณะ และพอเพียงกับความต้องการของร่างกาย มีเครื่องชี้วัดรวม 3 ตัว คือ (1) เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี ได้รับสารอาหารครบ และไม่มีการขาดอาหาร โดยมีน้ำหนักถึงมาตรฐาน (2) เด็กอายุ 5- 14 ปี ได้รับสารอาหารครบ โดยมีน้ำหนักมาตรฐาน (3) หญิงมีครรภ์กินอาหารถูกต้อง โดยมีผลให้น้ำหนักเด็กแรกเกิด ไม่น้อยกว่า 3,000 กรัม

2. ประชาชนในครอบครัวมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม มีเครื่องชี้วัด 4 ตัว คือ (1) บ้านเรือนมุงหลังคาสังกะสี หรือกระเบื้อง มีฝาครบ 4 ด้าน (2) ครอบครัวจัดบ้านถูกสุขลักษณะ คือ สะอาด มีที่เก็บขยะ ไม่มีน้ำโสโครก (3) มีส่วนซึมรดน้ำ (4) มีน้ำสะอาดดื่ม 2 ลิตรต่อคนต่อวัน

3. ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการสังคมขั้นพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีพ และการประกอบอาชีพ มีเครื่องชี้วัดรวม 6 ตัว คือ (1) เด็กอายุต่ำกว่า 1 ปี ได้รับภูมิคุ้มกันโรคครบ 6 อย่าง (2) เด็กและเยาวชนได้เข้าเรียนการศึกษาภาคบังคับ (3) เด็กประถมศึกษาได้รับภูมิคุ้มกัน 4 โรค (4) ประชาชนอายุ 12 ปีขึ้นไปรู้หนังสือ (5) ประชาชนมีโอกาสได้รับข่าวสารเพื่อการประกอบอาชีพ การดำรงชีพ ฯลฯ (6) หญิงมีครรภ์ได้รับภูมิคุ้มกันบาดทะยัก และได้รับบริการทำคลอด หญิงมีครรภ์ได้รับการดูแลหลังคลอด ภายใน 6 สัปดาห์

4. ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีเครื่องชี้วัด 1 ตัว คือ การไม่ถูกปล้นทรัพย์ ข่มขืน โจรกรรม หรือทำร้ายร่างกาย ความปลอดภัยในการสัญจรไปมาขามวิกาล

5. ประชาชนมีการผลิตอาหารและจัดหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ มีเครื่องชี้วัด คือ (1) ความสามารถปรับปรุงดิน (2) การรู้จักใช้พืชและสัตว์พันธุ์ดี (3) การใช้ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยอินทรีย์ร่วมกัน (4) การป้องกันกำจัดโรคพืช (5) การให้ภูมิคุ้มกันโรคสัตว์ครบ

6. ครอบครัวสามารถควบคุมช่วงเวลา และจำนวนของการมีบุตรได้ตามต้องการ มีเครื่องชี้วัดคือ คู่สมรสมีบุตรไม่เกิน 2 คน และเข้าถึงบริการวางแผนครอบครัว

7. ประชาชนมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาความเป็นอยู่ และกำหนดวิถีชีวิตของชุมชนของตน ซึ่งมีเครื่องชี้วัด 7 ตัว คือ (1) การเป็นสมาชิกกลุ่มเพื่อร่วมช่วยเหลือกันทางเศรษฐกิจและสังคม (2) การมีส่วนร่วมพัฒนาตนเอง และชุมชน (3) การมีส่วนร่วมบำรุงสาธารณสมบัติ ทั้งที่รัฐและชุมชนสร้างขึ้น และที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ (4) การมีส่วนร่วมบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรม (5) การมีส่วนร่วมรักษาสภาพแวดล้อม (6) การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง (7) ความสามารถในการวางแผนของกรรมการหมู่บ้าน

8. ประชาชนมีการพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้น มีเครื่องชี้วัดรวม 4 ตัว คือ (1) เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือต่อกัน (2) ไม่มัวเมาเสพสุรา เล่นการพนัน และเสพสิ่งเสพติดร้ายแรง (3) มีส่วนร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา (4) ไม่ฟุ่มเฟือยในงานพิธีกรรมทางศาสนา และทางประเพณี

จะเห็นว่า ในกรอบของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานนั้น นอกจากเรื่องปัจจัย 4 ยังมีเรื่องอื่นที่สำคัญ โดยเฉพาะเรื่องของอาชีพให้คนพอกินพอใช้ พระพุทธองค์ทรงกล่าวในเรื่องนี้ว่า “...หากทำให้ทุกคนมีอาชีพพอกิน พอใช้ โจรผู้ร้าย ก็จะหมดไปจากแผ่นดินเอง” (พระไตรปิฎก เล่ม 9, หน้า 174, อ้างจาก พุทธทาสภิกขุ, 2528, หน้า 14) รวมทั้งเรื่องของการพัฒนาจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากที่จะทำให้คนละลดเลิกลายมูข และมีการประหยัดเพื่อลดค่าใช้จ่าย ซึ่งจะช่วยให้รายได้ที่หามาถูกใช้ให้เกิดประโยชน์ขึ้นในการลงทุน

นอกจากนั้น ก็เป็นเรื่องซึ่งจำเป็นที่มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันโดยสันติสุขทั้งสิ้น และมีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องร่วมรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมด้วย และการที่จะมีการทำงานร่วมกันของเจ้าหน้าที่ต่อประชาชน ก็จำเป็นต้องยึดหลักก่อนดตา

ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวง เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ยึดหลักการปฏิบัติด้วยตนเอง และใช้หลักก่อนดตา

พุทธศาสนามุ่งผลในทางปฏิบัติด้วยตนเอง ให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริง ๆ ในโลกนี้ และเริ่มแต่บัดนี้ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันโดยธรรมชาติ ซึ่งจะต้องให้ทุกคนมีโอกาสที่จะพัฒนาความสามารถของตนอย่างดีที่สุด และตระหนักถึงความรับผิดชอบของตนอย่างเต็มที่ (พระราชวรมนี, 2525, หน้า 8) หลักการนี้โครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ ได้นำเอาหลักการมาใช้ในการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ และกรรมการหมู่บ้านให้มีการเรียนรู้โดยการกระทำด้วยตนเอง

ขณะเดียวกัน ได้ชี้ให้ข้าราชการ 4 กระทรวง เกิดความรู้สึกว่า ในการปฏิบัติ (มรรค) จะต้องประสานงานกันโดยไม่ติดขัดว่า นี่เป็นของกรม ของกระทรวงตน¹ แต่หากทำเพื่อประโยชน์ของประชาชน และประเทศชาติโดยส่วนรวมมากกว่า² และควรเลิกกระทำการใด ๆ ด้วยความยึดมั่นในความดี ซึ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์ของตัวเอง

อย่างไรก็ตาม การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ และผู้นำองค์กรของประชาชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น

ควรจะประสานงานกับหน่วยงานอย่างสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ที่มี “อุดมการณ์แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง” หรือต่อศูนย์ประสานงานการพัฒนาสังคม (สพส.) หรือโครงการอื่นที่มีรูปแบบใกล้เคียงกัน ซึ่งมีการฝึกอบรมบุคคลโดยการฝึกอบรมทางจิต (อริจิตตสิกขา) ให้คนไม่ทำความชั่ว (ศีล) บำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ) และทำจิตให้ผ่องใส (ปัญญา)

การปฏิบัติในการดำเนินการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น ต้องยึดหลักของมัชฌิมปฏิปทา³ เช่น การพัฒนาจิตใจนั้น ไม่ควรตั้งเป้าสูงจนเกินไป ถึงกับพยายามเลิกลายมุขทั้งหมด (คงเป็นไปได้ไม่ได้) เพียงแค่ขอให้ละบ้าง ลดบ้าง หรือหากเลิกได้เลยก็ยิ่งดี โดยที่จะต้องคำนึงถึงการไม่ทำให้ตนเอง และคนอื่น และสังคมเดือดร้อน และทั้งต้องมีความเข้าใจในหลักแห่ง “กรรม” ที่ถูกต้องด้วย

การพัฒนาคุณภาพชีวิตเน้นการพัฒนาคุณภาพคน โดยใช้วิธีการซึ่งสอดคล้องตามหลักแห่ง “กรรม” ทางพุทธศาสนา

การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของ 4 กระทรวง ด้วยการประสานงานของโครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิต ศูนย์ประสานงานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มุ่งที่จะให้ประชาชนพัฒนาตนเองด้วยการร่วมกันสนับสนุนของเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวง⁴ ดังนั้นการพัฒนาคนจะใช้องค์ประกอบของ (ก) การพัฒนาองค์กรของประชาชนให้มีขีดความสามารถเพิ่มขึ้นในการริเริ่ม ตัดสินใจ กำหนดวิถีชีวิตของชุมชนเอง ด้วยการ

¹หลักก่อนดตา, ความไม่ใช้ตัวตน ซึ่งจะช่วยลดทอนความเห็นแก่ตัวมิให้กระทำการใด ๆ โดยยึดถือประโยชน์ตนเป็นประมาณ ทำให้มีจิตใจกว้างขวางขึ้น สามารถเข้าไปพิจารณา จัดการกับปัญหาต่าง ๆ โดยไม่เอาความอยากของตน ความคิดของตน ความยึดมั่นของตนเข้าไปขัด แต่จะมีการพิจารณาตามเหตุตามผล (พระราชวรมนี, 2525, หน้า 31- 32)

²การคิดยึดว่าเป็นของตนเอง เป็นของหน่วยงานของตนนั้น ถือว่าเป็นการสร้างตัวตนขวางกระแสแห่งกฎธรรมชาติไว้ ซึ่งก่อให้เกิดความอยากได้อย่างเห็นแก่ตัว และหาสิ่งต่าง ๆ ที่จะสนองความต้องการของตน อย่างไม่มีที่สิ้นสุด และยึดหวงเหวนไว้กับตนโดยขาดการคำนึงถึงประโยชน์ของคนอื่น (พระราชวรมนี, 2525, หน้า 47- 48)

³เหมือนกับสายพินที่ไมซึ่งให้ดึงกันไป ไม่หย่อนเกินไป ซึ่งจะมิเสียเงาะ และเหมาะแก่การใช้การ

⁴อมร นนทสุด, 2528. “แนวคิดและหลักการโดยสรุปของโครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ”, คู่มือฝึกอบรมวิทยากรระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล, พิมพ์โดยศูนย์ประสานงานพัฒนาชนบทแห่งชาติ, หน้า 112- 113.

สนับสนุนของเจ้าหน้าที่ (ข) มีการบริหาร จัดการทางการเงินโดยการระดมทุน และจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน (ค) ประชาชนมีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้าน¹

การพัฒนาคนนั้น เน้นอนต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาเทคโนโลยีพัฒนางาน/องค์กร พัฒนาโครงสร้างของเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมด้วย แต่จะพัฒนานั้นหนักที่คุณภาพของคนเป็นสำคัญ และเรียนรู้โดยการกระทำด้วยตนเอง

การดำเนินการพัฒนาบุคคลตามแนวทางดังกล่าว เมื่อพิจารณาแล้วมีความสอดคล้องกับแนวความคิดของศาสนาพุทธ ที่ว่า “การจะให้เห็นผลสำเร็จตามที่ต้องการ หรือจะเข้าถึงจุดหมายได้ ก็โดยการลงมือทำ ซึ่งจะต้องพึ่งตนเอง และทำด้วยความเพียรพยายาม โดยไม่ต้องรอคอยโชคชะตา โดยให้ถือว่า บุคคลมีสิทธิ์โดยธรรมชาติที่จะทำการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุง สร้างเสริมตนเองให้ดีขึ้นโดยเท่าเทียมกัน สามารถทำตนให้ดีขึ้น หรือเลวลง ให้ประเสริฐ จนถึงยิ่งกว่าเทวดาและพรหมได้ทุก ๆ คน (จากหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง

ข้องกับเรื่องของกรรม ในแง่ของคุณค่าทางจริยธรรม, พระราชมุนี, 2525, หน้า 100)

และอย่าลืมว่า การพัฒนาคนนั้น ไม่ใช่เพียงการพัฒนาจิตใจ¹ และเป็นการพัฒนาทั้งหมด (total human development) คือ พัฒนา (ก) ความรู้ความเข้าใจ (ข) ทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ (ค) พฤติกรรม และความชำนาญ (ง) การก่อตั้งเป้าหมายชีวิต (ดิเรก ฤกษ์ห่วย, 2527, หน้า 3-8)

ประยุกต์คำสอนอริยสัจ² มาใช้ในการแก้ปัญหาของบุคคล ครอบครัว และชุมชน

โครงการปรีณรงคคุณภาพชีวิตฯ ร่วมด้วย 4 กระทรวงหลัก ได้ประยุกต์หลักอริยสัจมาใช้ในการกระบวนการความจำเป็นพื้นฐาน 7 ขั้นตอน (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ, 2528, หน้า 57-59) คือ (1) การสำรวจข้อมูล (2) การกำหนดและรู้ปัญหา³ (3) การวิเคราะห์กำหนดสาเหตุของปัญหา และจัดลำดับความรุนแรง (5) การทำหรือเลือกแผนงาน/โครงการ โดยจัดลำดับความสำคัญ และประสานเชื่อมโยง⁴ (5) การนำ

¹ดูรายละเอียดใน (ก) ดิเรก ฤกษ์ห่วย, 2529, การถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้าน ตามระบบเครือข่ายหมู่บ้าน, เอกสารโครงการปรีณรงคฯ, การประชุม “การถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้านตามระบบเครือข่าย, เมษายน 2529, เชียงใหม่ (ข) ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ ร่วมกับ 4 กระทรวงหลัก, 2529, คู่มือเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัด และอำเภอ เรื่อง “โครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้าน โดยระบบเครือข่ายภายใต้การประสานงานของโครงการปรีณรงคคุณภาพชีวิตฯ”, เอกสารโครงการฯ หมายเลข พรช. 29-9-09, รวม 12 หน้า

²เพราะจิตใจไม่ใช่สิ่งที่ทรงด้วยยุค ๆ ดีชั่วโดยตัวของมันเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่ว่าจิตใจดีเสียอย่าง ทุกอย่างจะดีเอง (ประเวศ วะสี, 2528, หน้า 83)

³แนวความคิดเรื่องอริยสัจ นั้น เราทราบว่ามี 2 ลักษณะ คือ (1.1) สภาวะทุกข์ คือ ทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย (1.2) ปฏิกมทุกข์ หรือทุกข์จร เป็นทุกข์ที่เกิดจากเหตุภายนอกมากระทบ จากการที่ปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่สมหวัง ความทุกข์ประเภทนี้ ผู้มีปัญญาสามารถหลีกเลี่ยงได้ (2) สมุทัย คือ เหตุแห่งทุกข์ ซึ่งอาจจะแบ่งเป็น 3 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ (2.1) กามตัณหา (ความอยากได้) (2.2) ภวตัณหา (ความอยากเป็น) (2.3) วิภวตัณหา (ความไม่อยากจะเป็นอย่างอื่น) (3) นิโรธ คือ ความดับทุกข์ (4) มรรค คือ วิธีปฏิบัติให้พ้นทุกข์ ซึ่งประกอบด้วย สิ่งสำคัญ 8 ประการพร้อม ๆ กัน ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยอัษฎางคิคมรรค คือ (4.1) สัมมาทิฐิ (มีความเห็นถูกต้อง) (4.2) สัมมาสังกัปปะ (มีความคิดถูกต้อง) (4.3) สัมมาวาจา (เจรจาถูกต้อง) (4.4) สัมมากรรม (ทำกรรมถูกต้อง) (4.5) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพถูกต้อง) (4.6) สัมมาวายามะ (มีความเพียรถูกต้อง) (4.7) สัมมาสติ (มีความระลึกถูกต้อง) (4.8) สัมมาสมาธิ (มีใจตั้งมั่นถูกต้อง) (ชมรมพุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยฯ, 2528, หน้า 206-207)

⁴ทุกข์ มีทั้งที่เกิดเป็นปัญหาลึ้นแล้ว และอาจเกิดเป็นปัญหาลึ้นมาเมื่อใดเมื่อหนึ่ง ในรูปใดรูปหนึ่ง ผู้ที่กำหนดรู้ หรือทำความเข้าใจก็จะสามารถมองเห็นความหมาย และขอบเขตโดยชัดเจน และสามารถดำเนินการขึ้นต่อไปอย่างพึงจะเป็นไปได้ และตรงกับปัญหา (พระราชมุนี, 2525, หน้า 107)

⁵จะต้องคิดด้วยว่า เป็นข้อปฏิบัติที่ถูก (สัมมาปฏิปทา) ด้วย โดยที่จะต้องหลีกเลี่ยงข้อปฏิบัติที่ผิด (มิฉฉาปฏิปทา)

แผนไปสู่การปฏิบัติ (6) การประเมินผล (7) การนำเอาความสำเร็จไปถ่ายทอดต่อหมู่บ้านอื่น โดยเฉพาะในข้อ 1-3 นั้นแนวความคิดพื้นฐานเรื่องอริยสัจ 4 ได้มีบทบาทเป็นพิเศษในการให้องค์กรของประชาชนดำเนินการโดยสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานของแต่ละครอบครัว ๆ ก็จะรู้ว่าครอบครัวของตน ครอบครัวอื่น ๆ ในชุมชนอีกเท่าใดที่ยังไม่บรรลุคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานในเรื่องอะไรบ้าง และการแก้ปัญหา ก็ต้องเริ่มแก้จากครอบครัวก่อนและทุกครอบครัวช่วยกันแก้ หากแก้ปัญหเองไม่ได้ หากชุมชนยังแก้ปัญหเองไม่ได้ก็อีกก็จะขอรับการสนับสนุนจากรัฐตามแผนงาน/โครงการที่รัฐมีอยู่ การพัฒนาบุคคลให้รู้จัก การรู้ปัญหารู้สาเหตุ และหาทางแก้ไขปัญหา จึงเป็นเรื่องที่จะต้องฝึกปฏิบัติโดยการเรียนรู้ด้วยตนเอง และทำต่อเนื่อง จึงสามารถพัฒนาตนเองและชุมชนของตนได้

เมื่อพิจารณาคุณหลักอริยสัจ 4 ของพระพุทธองค์แล้ว เป็นหลักการที่เหมาะสมนำมาใช้ในเรื่องที่กล่าวข้างต้น เพราะพระราชวรณีย์ (2525, หน้า 112-113) ได้สรุปถึงคุณค่าที่เด่นของอริยสัจ คือ

1. เป็นวิธีแห่งปัญญา ซึ่งดำเนินการแก้ไขปัญหตามระบบแห่งเหตุผล
2. เป็นการแก้ปัญหาและจัดการกับชีวิตของตนด้วยปัญญาของมนุษย์เอง โดยใช้หลักความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์
3. เป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับทุกคน แม้จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นมากน้อยเพียงใด ถ้าเขายังต้องการที่จะให้ชีวิตของเขามีคุณค่า และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกเป็นอย่างดีแล้ว มนุษย์ก็จะต้องเกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากหลักความจริงนี้ตลอดไป
4. เป็นหลักความจริงกลาง ๆ ที่ติดเนื้ออยู่กับชีวิต ไม่ว่ามนุษย์จะมีวิทยาการ มีเทคโนโลยีใหม่ ๆ

หรือดำเนินกิจการใดขึ้นมา เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาความเป็นอยู่ของตน ทั้งทางที่เจริญขึ้น หรือแม้กระทั่งเสื่อมลง หรือสูญสลายไปหรือเกิดใหม่ขึ้นมาแทนก็ตาม หลักความจริงอันนี้ก็ยังคงยืนยงใหม่ และใช้ประโยชน์ได้ตลอดทุกกาล

ใช้หลักการการพึ่งตนเองในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

กองทุนหมู่บ้านที่ 4 กระทรวงร่วมกันคิดหลักการภายใต้การประสานงานของศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ¹ ได้อาศัยหลักการ “การพึ่งตนเอง” ทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน² โดยที่จะมีการก่อตั้งร้านค้าของหมู่บ้านในพื้นที่ที่ยังไม่มี (ปกติบางพื้นที่มีศูนย์สาธิตการตลาดสนับสนุนโดยกรมการพัฒนาชุมชนหรือศูนย์สาธิตกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งสนับสนุนโดยกระทรวงสาธารณสุข) โดยไม่มีการสลายกองทุนเฉพาะกิจที่มีอยู่ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนยา กองทุนอาหารกลางวัน หากแต่ตั้งพยายามให้กองทุนหลากหลายที่มีนั้นเข้ามามีส่วนร่วม เข้ามามีส่วนร่วมก่อตั้ง หรือบริหารงาน “ร้านค้า” ของกองทุนหมู่บ้านเพื่อนำเอาผลกำไรส่วนหนึ่งไปพัฒนาหมู่บ้านของตน

กระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้านตามระบบเครือข่าย ใช้หลักนำ คือศรัทธา และกระบวนการพัฒนาปัญหา

การถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้านตามแนวความคิดของโครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ ที่กำลังพัฒนาอยู่ขณะนี้ และทดลองใช้ใน 10 จังหวัด ของประเทศไทยในเดือนธันวาคม 2529-เมษายน 2530 นั้น มุ่งเน้นที่จะให้ตัวแทนองค์กรประชาชน คือ กรรมการหมู่บ้านได้แลกเปลี่ยนถ่ายทอด

¹ดูเพิ่มเติมในโครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตฯ, ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ, 2525, รายงานคณะทำงานกำหนดรูปแบบกองทุนหมู่บ้าน.

²คนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตนเอง การเพียรพยายามเป็นหน้าที่ที่ทันท่วงทีหลายต้องทำเอง ตลาดเป็นแต่เพียงผู้บอกทาง (พระราชวรณีย์, 2525, หน้า 104).

เทคโนโลยีกันเองระหว่างหมู่บ้านอย่างเท่าเทียมกัน โดยเป็นหมู่บ้านครู และนักเรียนซึ่งกันและกัน¹

กระบวนการดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ หลักศรัทธา² และในขณะเดียวกันก็เป็นกระบวนการ แห่งความเจริญของปัญหา หรือพัฒนาปัญญาด้วย โดยที่ กระบวนการหมู่บ้านเหล่านั้นจะมีทัศนคติที่มีเหตุผล ไม่ เชื่อหรือยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงเพราะฟังตาม ๆ กันมา ทั้งจะทำให้กระบวนการหมู่บ้านเหล่านี้เป็นผู้คุ้มครองสั่งจะ คือเป็นผู้ที่ยินดี รับฟังหลักการ ทฤษฎี แนวทางปฏิบัติ ของทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้องด้วยใจที่เป็นกลาง ไม่ด่วน ตัดสินใจที่ยังไม่รู้ไม่เห็นว่าเป็นเท็จ ไม่ยืนยันยึดติดแต่ สิ่งที่ตนรู้เท่านั้นว่าถูกต้องเป็นจริง และเมื่อรับฟังแล้วก็มี การพิจารณาเท่าที่เห็นด้วยปัญญาของตนว่าเป็นสิ่งที่มี เหตุผล โดยพิจารณาแล้ว ผู้แสดงทฤษฎี คำสอน หรือความเห็นนั้นเป็นผู้ที่มีความจริงใจ มีปัญญา จึง เลื่อมใสรับเอามาเพื่อคิดหาเหตุผล ทดสอบความจริงต่อ ไป ลงมือปฏิบัติพิสูจน์ทดลองให้รู้เห็นความจริงประจักษ์ ต่อไป ในขณะที่เดียวกันถ้ามีความเคลือบแคลงสงสัย รีบสอบถามด้วยใจที่บริสุทธิ์ มุ่งปัญญา มิใช่ด้วยอหัง- การมมังการ³

วัดและพระสงฆ์จะช่วยอะไรด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ

นอกจากแนวความคิดเบื้องต้นที่วิเคราะห์แล้ว ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตของ 4 กระทรวง ด้วยการ

ประสานงานของโครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตของ ประชาชนในชาติ ผสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สภา สังคมสงเคราะห์ และศูนย์ประสานงานการพัฒนาสังคม (สพส.) ดำเนินการเน้นหนักด้านพัฒนาจิตใจแล้ว วัด และพระสงฆ์ควรจะมีบทบาทเสริมด้วย

แนวทางที่วัดและพระสงฆ์จะร่วมได้มีหลาย แนวทาง ที่กระทำอยู่ก็มีตามความคิดของ พลโทประหยัด รอดโพธิ์ทอง เกี่ยวกับ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) ผู้วิจัยใคร่จะวิเคราะห์ว่า โดยพื้นฐานแล้ว บทบาทของพระสงฆ์ไทยในการพัฒนาชนบท โดยเฉพาะ ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้น ควรประกอบด้วยบทบาท ที่มียุทธศาสตร์ประกอบของ

1. การเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ

1.1 สอนให้ชาวพุทธเข้าใจหลักธรรมที่ ถูกต้อง ไม่มัวมลายในเปลือกนอก และพิธีการ และสอน ให้อยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง และแก้ปัญหา ไม่ใช่ หนีปัญหา การสอนให้ชาวบ้านรู้จักประหยัด ไม่ใช้จ่าย เงินมากในพิธีการต่าง ๆ ทางศาสนา และประเพณี (ทั้งแต่งงาน งานศพ ฯลฯ)

1.2 ปฏิบัติเป็นตัวอย่างที่ไม่ติดยึดทางด้าน วัตถุ โดยเฉพาะการไม่เบียดเบียนชาวบ้าน และทำใน ลักษณะ “บ้านช่วยวัด วัดช่วยบ้าน” ทำนองที่พระศรี- รัตนมุนี ที่พิบูลย์โลกดำเนินการอยู่ โดยให้ส่วนรวมเห็น ว่า สิ่งทางวัดหา (ทุน) พัฒนาหมู่บ้าน นั้นเป็นของของ ชาวบ้านทั้งหมด และแน่นอนพระต้องเข้าใจสังคมเป็น พื้นฐานด้วย

¹ดูรายละเอียดใน (ก) โครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตฯ ร่วมกับ 4 กระทรวงหลัก, 2529, คู่มือเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัด อำเภอ เรื่องการถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้าน ตามระบบเครือข่าย และ (ข) ดิเรก อุทัยราษฎร์, 2529, การถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างหมู่บ้าน ตามระบบเครือข่าย, เอกสารประกอบการประชุมของโครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตฯ เรื่อง “การถ่ายทอดเทคโนโลยีตามระบบเครือข่าย”, เชียงใหม่, 15 เมษายน 2529.

²เป็นขั้นต้นของกระบวนการพัฒนาปัญญา โดยที่จะต้องทำเพื่อให้เกิดความเชื่อที่มีเหตุผล โดยที่ไม่ใช่เป็นศรัทธาที่เป็นความ รู้สึก กล่าวคือ จะต้องมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็น คือ มั่นใจในตนเองโดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้นเป็นไปได้จริง การ มีศรัทธาจะเป็นปัจจัยให้เกิดปิติ ทำให้เกิดความสงบเบิกบาน (ปัสสัทธิ) และนำไปสู่สมาธิ และปัญญาในที่สุด รวมทั้งนำมาซึ่งความ เพียรพยายาม (วิริยะ) ที่จะปฏิบัติ และทดลองสิ่งที่เชื่อกับศรัทธานั้น ให้เห็นผลประจักษ์จริงจึงแก่ตน ซึ่งนำไปสู่ปัญหานั้นที่สุด ซึ่งเป็ นการส่งเสริมการคิดค้นหาเหตุผลด้วย จึงจะเห็นว่าเมื่อเกิดศรัทธาที่จะเกิดความเข้าใจโดยเหตุผล หรือมีความเห็นโดยเหตุผล (หิฐู) จนเป็น การรู้เห็น (ญาณ ทัสสนะ) ในที่สุด (พระราชวรานี, 2525, หน้า 133- 134)

³การวิเคราะห์นี้ ใช้แนวความคิดของ พระราชวรานี, 2529, หน้า 134- 135.

แนวทางที่จะดำเนินการดังกล่าวนี้ อาจจะดำเนินการโดยสอนพระสงฆ์ด้วยกันเองให้เข้าใจก่อน เช่นที่พระครูมงคลคีตวงศ์จัดตั้งสำนักพระปริยัติธรรมที่เชียงใหม่ และโรงเรียนพุทธศาสนา วันอาทิตย์แก่งราวงศ ณ วัดบุพผาราม ซึ่งรับทั้งพวกประถมถึงระดับอุดมศึกษา เพื่อได้รู้ธรรมเบื้องต้น และดำรงตนเป็นคนดีประพฤติที่ถูกที่ควร รวมทั้งการตั้งสถานอบรมเด็กก่อนวัยเรียนสำหรับพ่อแม่ที่ยากจน โดยเก็บเงินวันละ 1 บาท และจัดเลี้ยงอาหารให้ (พรพิมล วรดิถก, 2525, หน้า 39- 49)

2. ประสานงานการพัฒนาความเป็นอยู่และอาชีพของประชาชน โดยเน้นหลักการเรียนรู้ โดยการปฏิบัติด้วยตนเอง และการพัฒนาการพึ่งตนเองของประชาชน

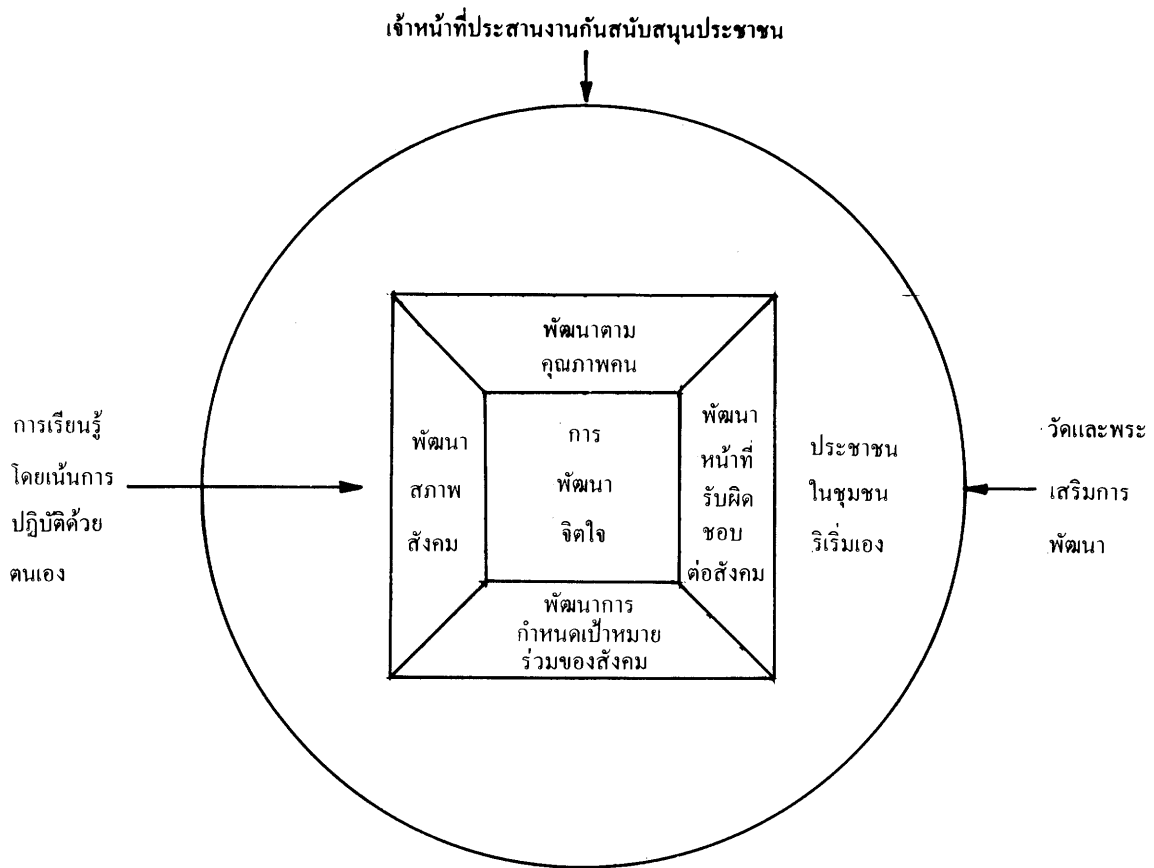
การดำเนินการในเรื่องนี้ ได้แก่ กรณีของพระครูมงคลคีตวงศ์ ที่ดำเนินการรวมมากกว่า 6 โครงการ แก่คนใน 13 ตำบล 85 หมู่บ้าน โดยมีโครงการเกษตร โครงการสิ่งทอ โครงการโภชนาการ โครงการตัดเย็บเสื้อผ้า และสิ่งประดิษฐ์ โครงการจักสานไม้ไผ่ โครงการเครื่องปั้นดินเผา โครงการให้ความรู้เรื่องไฟฟ้า (พรพิมล วรดิถก, 2525, หน้า 5- 13) หรือกรณีตัวอย่างของพระราชจินดาภรณ์ ที่จัดตั้งมูลนิธิศึกษาพัฒนาชนบทที่วัดป่าดาราภิรมย์ แม่ริม เชียงใหม่ ซึ่งมี 2 หน่วย งาน คือ (ก) หน่วยเกษตรพัฒนา และ (ข) หน่วยเมตตา นารี สำหรับหน่วยเกษตรพัฒนา จะมีคลังถวายนานาการ ข้าว สหกรณ์เครดิตยูเนียน โดยที่มีการให้ความรู้ และให้สมาชิกกู้ยืมเงินหมุนเวียน รายละ 1,000 บาท เพื่อทำโครงการเอง ทั้งนี้ ทั้ง 2 โครงการนี้เน้นการกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าใจปัญหาของตนเอง และได้เรียนรู้การแก้ปัญหาด้วยตนเอง (พรพิมล วรดิถก, 2525)

ข้อเสนอแนะ

1. ตัวแบบที่เหมาะสมของการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ใช้แนวทางพุทธศาสนา ประยุกต์เข้ามาใช้นั้นจะเป็นเรื่องที่เหมาะสม และทันสมัยยิ่ง เพราะพุทธศาสนามีคำสอนที่ทันสมัย และเป็นวิทยาศาสตร์ จึงน่าที่จะต้องมีการศึกษาว่า จะมีอะไรเข้ามาเพิ่มเติมนอกเหนือจากที่มีอยู่ในปัจจุบันบ้าง ทั้งจะต้องวิเคราะห์ย้อนกลับไปอีกที่ว่าแนวทางบางอย่างที่สอดคล้องกับหลักการทางศาสนาพุทธ อะไรบ้าง

2. ตัวแบบที่ควรจะเป็นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยฝึกกำลังประชาชนให้พัฒนาการพึ่งตนเอง ริเริ่ม และกำหนดวิถีชีวิต ของชุมชนตนเอง และสนับสนุนด้วยการประสานงานของเจ้าหน้าที่ 4- 5 กระทรวง ที่เกี่ยวข้องนั้นน่าจะมีรูปแบบดังแสดงในภาพ นั่นคือ การเน้นการเปลี่ยนบทบาทของประชาชนให้พัฒนาการพึ่งตนเอง ต้องกระทำให้เห็นชัดเจนนอกเหนือจากวิธีการที่โครงการป้อนองค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ ร่วมกับ 4 กระทรวง กระทำมาแล้วทั้งนี้จะต้องเน้นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติด้วยตนเองให้มากยิ่งขึ้น ด้วยวิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมแต่ละท้องที่ และเหมาะสมตามเงื่อนไขสังคม และช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป โดยที่เจ้าหน้าที่จะประสานงานกันสนับสนุน ไม่ใช่ไปทำเองให้

3. สถาบันทางศาสนาควรเป็นเบ้าหลอมที่สร้างให้คนในชนบทมีความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อคำสอนทางศาสนาด้วยเพื่อที่จะประกอบอาชีพและมีวิถีชีวิตที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาประเทศให้ก้าวไปสู่ระบบอุตสาหกรรมในอนาคตแต่อยู่ร่วมกันโดยสันติสุขและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ดูรายละเอียดในตัวแบบ)

การพัฒนาจิตใจ เน้น

1. ความขยัน ประหยัด
ทำงานร่วมกัน
และพึ่งตนเอง
2. ละลด เลิก อบายมุข

โดยมีจุดเน้นในด้านที่จะทำ
ให้เกิดผลทางด้านการเพิ่มคุณ
ภาพชีวิตการมีรายได้เพิ่มและ
อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

พัฒนาคุณภาพคน เน้น

1. ความรู้ ความเข้าใจ
2. ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ
3. พฤติกรรม, ความชำนาญ
4. การก่อตั้งเป้าหมายชีวิต

พัฒนาสภาพสังคม เน้น

1. สถาบันศาสนา
2. สถาบันนำการเปลี่ยนแปลง
3. สถาบันพัฒนาด้านเทคโนโลยี

โดยมีจุดเน้นให้เกิดผลในการ
สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงวิถี
ชีวิตของประชาชน

ภาพที่ 1 ตัวแบบของการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้แนวทางพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

โครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ, ด้วยความร่วมมือของ 4 กระทรวงหลัก, คู่มือเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัด อำเภอ เรื่อง “การถ่ายทอดเทคโนโลยี ระหว่างหมู่บ้านตามระบบเครือข่าย” 2529 (อัดสำเนา)

ดิเรก ฤกษ์ห่วย. การส่งเสริมการเกษตร : หลักการ และวิธีการ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2527

ชมรมพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยฯ, มงคลชีวิต ฉบับ “นิทรรศการทางก้าวหน้า”; กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิวไอดี, 2528

พุทธทาสภิกขุ, (ก). เป้าหมายของชีวิตและสังคม. สมชาย การพิมพ์, 2529

พุทธทาสภิกขุ, เป้าหมายของชีวิตและสังคม. สำนักหนังสือธรรมบูชา, 2528

เพ็ญศรี กาญจนมัย, “ศาสนากับการพัฒนาญี่ปุ่น”

วิทยาสาร เกษตรศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์ 7, 1 (ม.ค.- มี.ย. 2529) 1- 10.

พระราชวรมนี, พุทธธรรม, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2525

พรพิมล วรดิถ, “พระกับงานพัฒนาชนบท”, วารสารเศรษฐกิจสังคม, 19, 6 (พ.ย.- ธ.ค. 2525), 39- 49.

ประเวศ วะสี, พุทธธรรมกับสังคม, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2529

ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ, คู่มือฝึกการอบรมวิทยากรจังหวัด อำเภอ ตำบล ตามโครงการปรีณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ, กรุงเทพฯ โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์, 2528

ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ, เอกสารประกอบการชี้แจง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์, 2528

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2526